

KONCEPT MEZIJAZYKOVÉ PODOBNOSTI A PŘEKLAD VE VÝUCE ANGLICKÉHO JAZYKA

Michaela Šamalová

Článek se zabývá konceptem tzv. mezijazykové podobnosti a jeho souvislostí s cizojazyčným vyučováním, a to jak po stránce teoretické, tak v souvislosti s praktickou výukou. Problematika mezijazykové podobnosti je v závěru představena v návaznosti na užití překladu ve výuce anglického jazyka.

Co je to „koncept mezijazykové podobnosti“?

Koncept mezijazykové podobnosti vychází z předpokladu, že proces osvojování cizího jazyka je ovlivněn jazykem mateřským a že tohoto vlivu lze využít v cizojazyčném vyučování. Na rozdíl od starších teorií, které se vztahem mezi mateřským a cizím jazykem zabývaly, se koncept mezijazykové podobnosti nezaměřuje na rozdíly mezi jazyky a z něj vyplývající překážky procesu osvojování, ale naopak pracuje především s podobností mateřského a cizího jazyka a z něj vyplývajícího pozitivního transferu (tedy situace, kdy žákova předchozí znalost – v našem případě znalost mateřského jazyka – usnadní osvojování jazyka cizího). Jinými slovy, koncept mezijazykové podobnosti je založen na předpokladu, že podobnost mezi jazyky může usnadnit proces osvojování jazyka cizího.

Konceptem mezijazykové podobnosti se od 90. let zabývá především finský lingvista Hakan Ringbom. Podle jeho názoru je pro proces osvojování cizího jazyka důležitá především *podobnost* mezi jazyky a naopak odlišnosti jsou až sekundární. Ringbom je přesvědčen, že je zcela přirozené během procesu učení hledat podobnosti mezi naší dřívější znalostí a novou látkou, což ilustruje na situaci, ve které dostane žák cizojazyčný text a snaží se textu porozumět: podle Ringboma se bude žák v této situaci snažit především najít případy mezijazykové podobnosti, které by mu usnadnily pochopení textu (Ringbom 2007, s. 5-11), nikoli rozdíly mezi jazyky. Jak autor uvádí, částečně tento proces souvisí s faktem, že žáci, kteří se začínají učit cizí jazyk, sice na jednu stranu očekávají, že cizí jazyk bude odlišný od jejich mateřštiny, ale zároveň předpokládají, že „systém cílového jazyka bude fungovat víceméně stejně, jako systém jejich mateřského jazyka nebo jiného jazyka, který znají“ (Ringbom 2007, s. 10).

Na jaké úrovni jazyka se mezijazyková podobnost uplatňuje?

V procesu osvojování cizího jazyka se mezijazyková podobnost uplatňuje na třech úrovních:

- úroveň jednotek
- úroveň systému
- celková úroveň

Jak uvádí Ringbom (2007, s. 54-57), proces učení se cizímu jazyku nejprve probíhá na úrovni jednotek (těmito jednotkami mohou být nejen jednotlivá slova, ale také morfémy, fonémy nebo celé fráze) a mezijazyková podobnost se zde může uplatnit na základě formální a na ni navázané funkční/významové podobnosti mezi mateřským a cizím jazykem (např. *a role – role*).

Na úrovni systému pak Ringbom (2007, s. 55) hovoří o transferu v jeho abstraktnějším významu, protože podobnost je v tomto případě funkční a není doprovázena formální podobností. Podmínkou toho, aby transfer na úrovni systému proběhl, je velmi dobrá znalost jazyka, ze kterého transfer vychází (obvykle se jedná o mateřský jazyk), přičemž podstatné především je, zda lze principy organizace mateřského jazyka užít i v jazyce cizím. Zde bychom jako příklad mohli uvést rozdíl mezi anglickým *language* a *tongue* a českým *jazyk*. Princip, který žáci znají z českého jazyka, kdy je pro oba významy („jazyk jako řeč“ a „jazyk jako část těla“) užíván jeden výraz, mohou žáci chybně přenést do anglického jazyka a výsledkem mohou být nesprávná spojení jako např. **He bit himself in the lanuage*. (Ringbom 2007, s. 55). Zatímco podle Ringboma (ibid.) transfer na úrovni jednotek vede ve velké většině k pozitivnímu transferu, na úrovni systému je tomu spíše naopak.

Identifikace na nejvyšší, celkové úrovni, je z hlediska náročnosti pro žáky nejobtížnější, protože zahrnuje zároveň jak formální, tak funkční podobnost.

Funguje mezijazyková podobnost vždy stejně a pro všechny žáky?

K tomu, aby žáci mohli využít mezijazykové podobnosti při učení se cizímu jazyku, je potřeba splnit několik podmínek, z nichž základní je provedení tzv. mezijazykové identifikace. Mezijazykovou identifikaci můžeme jednoduše vysvětlit jako vytvoření soudu o tom, že nějaký prvek mateřského jazyka je podobný prvku v jazyce cizím. Žáci tyto soudy dělají často neuvědoměle a to, zda vůbec proběhnou, je ovlivněno mimo jiné i tím, jak sám

Materiál byl zpracován v rámci projektu "Systémová podpora trvalého profesního rozvoje (CPD) pedagogických pracovníků propojením pedagogické fakulty se školami na Jižní Moravě – EDUCOLAND"

žák vnímá vzdálenost mateřského a cizího jazyka, jaké jsou žákovy předpoklady o tom, co je vlastně přenositelné z jednoho jazyka do druhého (Ortega 1990, s. 33-34) a jaké jevy žák vnímá jako podobné (Kellerman 1977, In: Ringbom 2007, s. 7). Navíc identifikace podobnosti na formální úrovni bude pro žáky mnohem snazší než podobnost funkční/sémantická (Ringbom 2007, s. 8). Mezijazyková podobnost vnímaná žáky tak nemusí zdaleka odpovídat objektivní podobnosti a můžeme tedy říci, že soudy žáků o existenci mezijazykové podobnosti jsou značně *individuální* a *subjektivní*. Pokud žák tento soud neudělá anebo jej neudělá správně, pak k pozitivnímu transferu mezi mateřským a cizím jazykem nedojde a proces osvojování cizího jazyka tak nebude usnadněn. Je třeba mít rovněž na paměti, že „žáci jsou často velmi skeptičtí ohledně toho, zda by měli ve svůj prospěch využít podobnosti mezi mateřským a cílovým jazykem“ (Kellerman 1977, 1978, In: Odlin 2003, s. 443).

Můžeme se tedy domnívat, že právě zde může učitel a jeho výuka sehrát významnou roli. Učitel může explicitně upozornit na případy mezijazykové podobnosti, zobjektivnit tak pro žáky tyto případy a tím tedy pozitivně ovlivnit proces učení se cizímu jazyku.

Jak využít mezijazykové podobnosti ve výuce?

Jestliže se na myšlenku mezijazykové podobnosti podíváme zjednodušeně, můžeme říci, že srovnáním mateřského a cizího jazyka, tedy češtiny a angličtiny, a poukázáním na podobnosti mezi oběma jazyky, bychom mohli dosáhnout usnadnění procesu osvojování cizího jazyka.

V obecné rovině se lze domnívat, že mezijazyková podobnost se může stát důležitou proměnnou v oblasti užívání strategií učení. Jak uvádí Swan (1997, s. 179):

„Čím více si žáci uvědomují rozdíly mezi mateřským a cizím jazykem, tím jednodušší pro ně je osvojení efektivních strategií učení a produkce [v cizím jazyce]. Informovaná výuka může tedy pomoci žákům, aby byli schopni formulovat realistické hypotézy o podobě a limitech mezijazykových podobností a stali se pozornější k důležitým oblastem cizího jazyka, které nemají svůj ekvivalent v jazyce mateřském“.

Je zřejmé, že koncept mezijazykové podobnosti bude nejlépe využitelný při výuce jazyků, které jsou si blízké (tj. pochází ze stejné jazykové rodiny) a vzhledem k rozdílnosti Materiál byl zpracován v rámci projektu "Systémová podpora trvalého profesního rozvoje (CPD) pedagogických pracovníků propojením pedagogické fakulty se školami na Jižní Moravě – **EDUCOLAND**"

anglického a českého jazyka by se mohlo zdát, že tento koncept není pro nás v praxi využitelný. Avšak toto nemusí být nutně pravda.

Pro ilustraci uveďme některé oblasti, ve kterých můžeme mezijazykové podobnosti využít. Jedná se např. o oblast kognátů (tj. slov, která mají stejný etymologický původ a jsou identické či si velmi podobné z hlediska formální i významové podobnosti – např. *banán* – *banana*). Několik studií dokázalo, že mnozí žáci bez řádného poučení nevyužívají potenciál, ve smyslu usnadnění osvojování cizího jazyka, který jim existence kognátů nabízí (Ringbom 2007, s. 75). Jiným příkladem může být oblast frází a idiomů: i zde najdeme mnoho příkladů, kdy existuje zřejmá podobnost mezi angličtinou a češtinou a kterou můžeme velmi dobře využít ve vlastní výuce.

Na tomto místě by bylo vhodné zaměřit se také na způsob, jakým bychom mohli konceptu mezijazykové podobnosti využít v samotné výuce: jako nástroj k využití mezijazykové podobnosti by nám mohl výborně posloužit didaktický překlad¹. Samotná podstata překladu v sobě skrývá práci s oběma jazyky (mateřským a cílovým) a proto se zdá být ideálním prostředkem pro demonstrování mezijazykové podobnosti. Prostřednictvím vhodně zvolených překladových aktivit by mohl učitel poukázat na podobnosti mezi českým a anglickým jazykem, explicitně žákům demonstrovat přenositelnost určitých jevů a usnadnit tak proces osvojování cizího jazyka.

Didaktický překlad patří mezi jednu ze základních aktivit cizojazyčné výuky, ačkoli je někdy považován za staromódní a pro výuku cizího jazyka nevhodnou aktivitu. Avšak moderní překladové aktivity již nespočívají v pouhém doslovném překládání vět, ale naopak mohou mít mnoho velmi různých podob a mohou rovněž být užívány jako základ pro diskusi o jazyce (vč. mezijazykové podobnosti).

Jako příklad jsme tedy vybrali překladovou aktivitu, která se zaměřuje na mezijazykovou podobnost na úrovni systému a je určena pro žáky s úrovní pokročilosti min. upper-intermediate, avšak úpravou použitých vět lze aktivitu snadno modifikovat také pro žáky méně pokročilé. Aktivitu lze následně použít jako základ pro navazující diskusi s žáky.

¹ Pod pojmem „didaktický překlad“ rozumíme překlad, který učitelé běžně využívají v rámci své výuky např. za účelem procvičení gramatiky či slovní zásoby. Nejedná se o překlad, jehož cílem by bylo zdokonalovat žáky ve schopnosti překládat jako takové.

Materiál byl zpracován v rámci projektu "Systémová podpora trvalého profesního rozvoje (CPD) pedagogických pracovníků propojením pedagogické fakulty se školami na Jižní Moravě – **EDUCOLAND**"

The World of 'Give'

Zdroj: Deller, S., & Rinvoluceri, M. (2008). *Using the Mother Tongue: Making the most of the learner's language*, p. 44. Peaslake: Delta Publishing.

Prepare a transparency (or a sheet of A3 paper) with your translations of the 'give' sentences below.

- 1) To get the students thinking about the word, write GIVE in the middle of the board and ask a student to come out and work as the scribe. Tell the students to shout out all the phrases they know in English containing the word. The scribe writes them down in disorder all over the board.
- 2) Put the students into pairs (A and B). In multilingual classes, put the students into monolingual pairs. Explain that you are going to give a dictation. Student A should write down the sentences in English while student B should write them down in MT.
- 3) Dictate the sentences below in English, allowing time for the pairs to consult over the translation.

They gave us a wonderfully warm welcome.

Jane gave him a hug.

He gave him a good kick.

She gave him a long kiss.

The poetry professor is required to give a lecture every term.

They gave me a leaflet.

My wife gave away my best raincoat.

It's mine! Give it back!

- 4) Tell the pairs to swap so that student B now writes in English and student A translates into MT. Continue the dictation:

The old world was giving way to the new.

Absolute rubbish! Don't give me that!

Give way to the traffic coming from the right.

Materiál byl zpracován v rámci projektu "Systémová podpora trvalého profesního rozvoje (CPD) pedagogických pracovníků propojením pedagogické fakulty se školami na Jižní Moravě – **EDUCOLAND**"

Projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem ČR.

We mustn't give in to the threats.

She had to give up her job.

It's three hundred miles to Edinburgh, give or take ten.

He was a believer in the give and take of democracy.

Given the chance, I'd love to go to Bhuttan.

- 5) Put the students into groups of four and ask them to compare their translations. Circulate, helping where necessary.
- 6) Put your own translations up on the OHP / A3 sheet of paper.

Použitá literatura

Deller, S., & Rinvulcri, M. (2008). *Using the Mother Tongue: Making the most of the learner's language*. Peaslake: Delta Publishing.

Kellerman, E. (1977). Towards a characterization of the strategies of transfer in second language learning. *Interlanguage Studies Bulletin* 2, s. 58-145. In: Ringbom, H. (c2007). *Cross-linguistic similarity in foreign language learning*. (viii, 144 s.) Clevedon: Multilingual Matters.

Odlin, T. Cross-Linguistic Influence. In: Doughty, C., & Long, M. (c2003). *The handbook of second language acquisition*. (ix, 888 s.) Malden: Blackwell Publishing.

Ortega, L. (2009). *Understanding Second Language Acquisition*. London: Hodder Education.

Ringbom, H. (c2007). *Cross-linguistic similarity in foreign language learning*. (viii, 144 s.) Clevedon: Multilingual Matters.

Swan, M. (1997). The influence of the mother tongue on second language vocabulary acquisition and use. In Schmitt, N. & McCarthy, M. (Eds.). *Vocabulary: Description, Acquisition and Pedagogy*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 156-180.